

Oriental Journal of Education

EXISTENTIAL INTERPRETATION OF THE MEANING OF HUMAN LIFE IN DIGITAL SOCIETY

Eldorjon Kholyigitov*Student at Fergana State University**Fergana, Uzbekistan*

ABOUT ARTICLE

Key words: digital society, meaning of life, existentialism, subjectivity, digital human, artificial intelligence, freedom and responsibility.

Received: 20.09.26**Accepted:** 21.09.26**Published:** 22.09.26

Abstract: This article analyzes the problem of the meaning of human life in a digital society from the perspective of existential philosophy. The analysis is conducted across four dimensions: the ontological dimension, subjectivity, meaning-making, and labor and responsibility. It demonstrates that the digital environment does not inherently eliminate the meaning of life, but rather transforms the conditions under which it emerges. Speed, algorithmic validation, and the continuous flow of information reduce the time available for reflection, while the task of searching for meaning increasingly shifts toward conscious individual choice and personal responsibility. The triad of freedom, responsibility, and the noosphere is proposed as an effective theoretical framework for analysis.

RAQAMLI JAMIYATDA INSON HAYOTI MA'NOSINING EKZISTENSIAL TALQINI

Eldorjon Xolyigitov*Farg'ona davlat universiteti talabasi**Far'ona, O'zbekiston*

MAQOLA HAQIDA

Kalit so'zlar: raqamli jamiyat, hayot ma'nosi, ekzistensializm, sub'ektivlik, raqamli inson, sun'iy intellekt, erkinlik va mas'uliyat.

Annotatsiya: Maqolada raqamli jamiyatda inson hayoti ma'nosi muammosi ekzistensial falsafa nuqtai nazaridan tahlil qilinadi. Tahlil to'rt o'lchov, ya'ni ontologik o'lchov, sub'ektivlik, ma'no hosil qilish hamda mehnat va mas'uliyat bo'yicha olib borildi. Raqamli muhit hayot ma'nosini o'z-o'zidan yo'q qilmasligini, lekin uning paydo bo'lish sharoitini o'zgartirishini ko'rsatdi. Tezlik, algoritmik tasdiq va axborot oqimi refleksiya vaqtini

qisqartiradi, insonning ma'no izlash vazifasi esa tobora shaxsning ongli tanlovi va mas'uliyatiga o'tadi. Erkinlik, mas'uliyat va noos triadasi tahlil uchun samarali nazariy sxema sifatida taklif etildi.

ЭКЗИСТЕНЦИАЛЬНАЯ ИНТЕРПРЕТАЦИЯ СМЫСЛА ЖИЗНИ ЧЕЛОВЕКА В ЦИФРОВОМ ОБЩЕСТВЕ

Элдоржон Холйигитов

*Студент Ферганского государственного университета
Фергана, Узбекистан*

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: цифровое общество, смысл жизни, экзистенциализм, субъективность, цифровой человек, искусственный интеллект, свобода и ответственность.

Аннотация: В статье проблема смысла человеческой жизни в цифровом обществе анализируется с точки зрения экзистенциальной философии. Анализ проводится по четырём измерениям: онтологическому измерению, субъективности, смыслообразованию, а также труду и ответственности. Показано, что цифровая среда сама по себе не устраняет смысл жизни, но изменяет условия его формирования. Скорость, алгоритмическое подтверждение и непрерывный поток информации сокращают время для рефлексии, тогда как задача поиска смысла всё больше переходит к осознанному индивидуальному выбору и личной ответственности. Триада свободы, ответственности и ноосферы предлагается в качестве эффективной теоретической схемы для анализа.

Kirish. Raqamli texnologiyalar bugun inson hayotining deyarli barcha qatlamiga singmoqda. O'qish, davolanish, ishlash, muloqot qilish, hatto yaqinlar bilan xayrlashish ham ko'pincha ekran orqali sodir bo'ladi. Ammo bu o'zgarish faqat qulaylik yoki tezlik masalasi emas. Inson o'z hayotini qanday tasavvur qilishi, nimani qadrlashi va nima uchun yashashi haqidagi savollar ham yangi muhitda boshqacha tus oladi. Ekzistensial falsafa, ya'ni Kerkegordan Xaydegger va Sartrgacha, Frankl ta'limotigacha bo'lgan an'ana, aynan shu savolni markazga qo'ygan. Inson mavjudligining ma'nosini tayyor holda topmaydi, uni tanlov va mas'uliyat orqali shakllantiradi. O'zbekistonda "Raqamli O'zbekiston – 2030" kabi dasturlar raqamli islohotlarning tashkiliy asosini yaratmoqda [1; 464]. Lekin islohotning texnik tomoni bilan bir qatorda uning insoniy mazmunini ham o'ylash kerak. "Raqamlashtirish xavfli, lekin oz-o'zidan emas, balki mavjudlik ma'nosini yo'qotishi bilan xavflidir" [1; 466]. Bu gapni oddiy ogohlantirish deb o'tib ketish qiyin. Unda muammo texnologiyaning o'zida emas, balki uning inson tajribasini qanday shakllantirishida ekani aytilyapti.

Demak, raqamli jamiyat inson uchun qanchalik qulay bo'lishidan oldin, u inson hayotini qanchalik mazmunli qoldirishi haqida savol tug'iladi. Bugun "raqamli inson" haqidagi gapning o'zi ham ikki xil eshitaladi. Kimdir uni imkoniyatlar kengayishi deb, kimdir esa e'tibor va vaqtga bo'lgan bosim deb qabul qiladi. Ana shu savolni ekzistensial nuqtai nazardan o'rganish ham nazariy, ham amaliy jihatdan foydali xulosalar berishi mumkin. Maqolaning dolzarbligi ham shundadir. Raqamli muhit tobora kengayib borayotgan bir paytda hayot ma'nosi muammosi falsafaning chekkasida qolib ketmasligi lozim, chunki bu masala ta'lim, madaniyat va ruhiy barqarorlikka bevosita bog'liq. Shu sababli mazkur ish raqamli texnologiyalarni inkor etmaydi, aksincha, ularning inson uchun nimani ochib, nimani yopib qo'yayotganini ko'rsatishga intiladi. Shu bois maqolada texnologiyaning o'zi emas, texnologiya ichida yashayotgan insonning tajribasi tahlil markaziga qo'yiladi.

So'nggi besh yilda mavzu bo'yicha bir necha yo'nalishda tadqiqotlar paydo bo'ldi. Mahalliy adabiyotda raqamlashtirishning ijtimoiy xavflari, jumladan shaxsiy hayot daxlsizligi, yolg'izlik, ish o'rinlarining qisqarishi va yolg'on axborot atroflicha tahlil qilinmoqda [1; 465], biroq mualliflarning o'zlari texnologik yoki iqtisodiy yondashuv ustunligini, inson ruhiyatiga ta'sir masalasi esa yetarli ochilmaganini tan oladi [1; 464]. Sun'iy intellekt va ong muammosi [2; 157], sun'iy intellektning falsafiy-axloqiy jihatlari [3; 318], raqamli transformatsiyaning falsafiy mohiyati [4; 107] bo'yicha ishlar bu bo'shliqni qisman to'ldiradi. Rossiyalik olimlar "raqamli inson" konsepsiyasi atrofida sub'ektivlik, individuallik va o'zlikni anglash muammosini chuqurroq o'rganmoqda [5; 302], [6; 320]. Yevropada esa hayot ma'nosi haqidagi munozara sun'iy intellekt etikasi bilan bog'lanmoqda [7; 227], [8; 1]. Tadqiqotchilar virtual voqelikning ontologik maqomini hamda "raqamli inson" konsepsiyasini tahlil qilmoqda [9; 4], [10; 116]. Tadqiqotning maqsadi shu bo'shliqni qisman to'ldirish, ya'ni raqamli jamiyatda inson hayoti ma'nosining ekzistensial talqinini asoslashdir. Tadqiqot savoli quyidagicha shakllantirildi: raqamli jamiyatda hayot ma'nosining shakllanishi va susayishi qaysi ekzistensial mexanizmlar bilan bog'liq va bu mexanizmlarni turli mintaqalardagi mualliflar qanday tasvirlaydi? Shu savolga javob izlash uchun ishda to'rt o'lchovli tahlil sxemasidan foydalanildi. Bunday umumlashtirish mavzuni faqat texnologik emas, axiologik nuqtai nazardan ham ko'risni tasdiqlaydi.

Materiallar va metodlar. Tadqiqot nazariy-analitik xarakterga ega va gumanitar fanlarda qabul qilingan germevntik, qiyosiy hamda kontent-tahlil usullariga tayanadi.

Tahlilning nazariy asosi sifatida to'rt o'lchovli ekzistensial sxema qabul qilindi. Birinchi o'lchov ontologik: virtual va real orasidagi chegara qanday o'zgaryapti va bu inson mavjudligi tuyg'usiga qanday ta'sir qiladi. Ikkinchi o'lchov sub'ektivlik va o'zlikni anglash bilan bog'liq, "men" raqamli muhitda birlamchi tajribadan chiqadimi yoki ekran obrazlariga aylanadimi. Uchinchi o'lchov ma'no hosil qilish jarayonini, ya'ni inson "nima uchun yashayman?" degan savolga qanday javob izlashini qamrab oladi. To'rtinchi o'lchov mehnat, yutuq va mas'uliyat masalalariga

bag'ishlangan, chunki hayot ma'nosining muhim manbalaridan biri aynan faoliyat va uning natijalaridir. Bu sxema tasodifiy tanlanmagan. U Frankl ta'limotidagi erkinlik, mas'uliyat va noos, ya'ni ruhiy o'lchov tushunchalarini texnologiya bilan bog'lagan zamonaviy Yevropa tadqiqotidan ilhomlangan [11; 654], ammo bizning holatda bu tushunchalar hayot ma'nosi masalasi atrofida qayta guruhlangan.

Natijalar. Ontologik o'lchov bo'yicha manbalar ikki qutbga bo'linadi. Birinchi qutb virtual muhitni haqiqiy tajriba maydoni sifatida tan oladi. Devid Chalmersning "Reality+" g'oyasi bayon etilib, uning tezisi shunday beriladi: "virtual dunyolar ikkilamchi voqelik bo'lishi shart emas" [9; 7]. Agar bu fikr to'g'ri bo'lsa, virtual dunyoda ham to'laqonli hayot kechirish, ya'ni ma'no topish mumkin. Muallif o'xshatishicha, Platon g'orining allegoriyasi ham shu savolni tug'diradi: g'orda yashash yaxshimi yoki g'ordan tashqarida? Xuddi shu savol virtual dunyolarga ham berilishi mumkin [9; 8]. Demak, virtual muhitning ma'no uchun maydon bo'la olish-olmasligi masalasi qadriyat, ya'ni aksiologik savolga aylanadi. Ekzistensial nuqtai nazardan bu muhim, chunki ma'noning haqiqiyliги uning qayerda paydo bo'lishiga emas, tajribaning chuqurligiga bog'liq bo'lib chiqadi. Ikkinchi qutb esa tashvishliroq tasvirni chizadi. Dekartning "fikrlayman, demak, mavjudman" formulasidan "translyatsiya qilinaman, demak, mavjudman" ontologiyasiga o'tishni qayd etadi [10; 117]. Bunda mavjudlik o'z-o'zini anglashdan emas, tarmoqda ko'rinib turishdan kelib chiqadi. Rossiyalik faylasuf Petrova esa texnologiyalar "inson borlig'ining asoslariga bevosita aralashish" darajasiga yetganini ta'kidlaydi [12; 25]. Bu ibora texnologik o'zgarish endi faqat qulaylik emas, mavjudlikning shartlariga ham daxl qilishini bildiradi. Shu sababli undan ekzistensial savollar tug'ilishi tabiiy. Raqamli transformatsiyani faqat iqtisodiy jarayon sifatida emas, texnologik ong va axloqiy qadriyatlar shakllanadigan muhit sifatida talqin qiladi [4; 107]. Bu ikki qutbni bir-biriga qarama-qarshi qo'yish shart emas. Aslida ular bitta savolning ikki tomonini ko'rsatadi. Virtual makon ma'noni yo'q qilmaydi ham, kafolatlamaydi ham, u faqat ma'noning paydo bo'lish shartlarini o'zgartiradi. Shuning uchun ontologik o'zgarishlar hayot ma'nosi muammosida hal qiluvchi, lekin yakuniy bo'lmagan omil sifatida qaralishi kerak. Bu savolga ekzistensial javob tayyor emas; u har bir shaxsning o'z tajribasida qayta-qayta sinaladi. Shu sababli virtual muhitni faqat xavf yoki faqat imkoniyat sifatida ko'rish ilmiy jihatdan yetarli bo'lmaydi.

Ikkinchi o'lchov sub'ektivlik va o'zlikni anglashga taalluqli. Tulchinskiyning fikricha, axborot hajmi va uni uzatish tezligi shu darajaga yetganki, tafakkurga joy qolmayapti: inson mulohaza yuritishi emas, "to'g'ri" reaksiya berishi talab qilinadi. U buni "yangi hayvoniylik" deb ataydi va ma'no anglashni siqib chiqarib, "ma'lumotni qayta ishlashning o'zi qadrli bo'lib qoladi" deb yozadi [5; 308]. Bu jumlada ekzistensial jihatdan muhim narsa bor: agar jarayon maqsadga aylansa, "nima uchun?" degan savol ovozsiz qoladi. Tulchinskiy inson ustunligini uning zaifligida ko'radi, u charchaydi, cheklangan va o'z cheklanganligini anglaydi [5; 310]. Mashinaning tinimsiz

samaradorligi qarshisida aynan shu cheklanganlikni anglash ma'no manbaiga aylanishi mumkin. Saratovlik psixolog Ryaguzova esa raqamli "men" shaxsga to'liq tegishli bo'lmagan raqamli egizak, ya'ni simulyakr ekanini ta'kidlaydi [6; 323]. Avatar yuz o'rnini, nik esa ism o'rnini bosishi mumkin. Shu bilan birga, u zich va yengil aloqalar muloqotni har doim yuzakilashtirmasligini, ba'zan uni murakkablashtirishini ham eslatadi [6; 323]. Gulevataya va Penner "raqamli iz" va "raqamli egizak" tushunchalari orqali insonning ekzistensial to'laligi o'zgarayotganini yozadi, ularning fikricha, raqamli davrda inson ham, uning ekzistensiallari ham saqlanib qoladi, ammo jiddiy transformatsiyaga uchraydi [13; 179]. Bu uch qarashning umumiy jihati shuki, sub'ektivlik yo'qolmaydi, u tashqi tasdiq va algoritmik ko'rinish bilan chambarchas bog'lanadi. Shu sababli hayot ma'nosi masalasi shaxsning ichki tajribasidan ko'ra ko'proq "ko'rinish" va "tan olinish" bilan aralashib ketish xavfi ostida qoladi. Bu esa ma'no izlashni ichkariga emas, tashqi baholarga qaratib yuborishi mumkin. Shuning uchun sub'ektivlik masalasi ma'no muammosining boshqa tomoni, ya'ni "kim uchun va kimning ko'zi oldida yashayapman?" degan savol bilan chambarchas bog'liq.

Uchinchi o'lchov to'g'ridan-to'g'ri ma'no hosil qilishga qaratilgan. Ryaguzova raqamli insonning oldida turgan eng muhim vazifani aniq belgilaydi: u "ma'no topish, ma'no hosil qilish va ma'no yaratish" bilan bog'liq [6; 324]. Muallif bu vazifani ikki tomonlama tushunadi. Bir tomondan, inson o'zligining haqiqiyliigi va noyobligini saqlashi, hayot yo'lining muallifi sifatida javobgarlikni his qilishi kerak. Ikkinchi tomondan, u o'zgarishlarga tayyor bo'lib, yangi ma'nolarni o'zi, boshqalar va dunyo bilan munosabat orqali izlashi lozim. Tulchinskiy ham masalaga boshqa tomondan yaqinlashadi: uning fikricha, javobgarlik va erkinlikni shakllantirishda o'z tajribasini birinchi shaxsda hikoya qilish ko'nikmasi hal qiluvchi rol o'ynaydi [5; 302]. Demak, ma'no faqat topiladigan narsa emas, hikoya qilinadigan va o'z zimmangga olinadigan narsa hamdir. Kilichbaeva bu masalada ancha ehtiyotkor pozitsiyani egallaydi: uning fikricha, texnologiyalar hayot ma'nosini o'zi bekor qilmaydi, ammo insonni o'z qadriyatlari, maqsadlari va tanlovi uchun mas'uliyati haqida o'ylashdan chalg'itishi mumkin; ma'no yo'qolmagan, uni izlash esa ongli tanlovni talab qiladi [14; 17]. Petrova esa inson va postinson muammosini ko'targanda o'lim va o'lmaslik, hayot ma'nosi hamda inson mohiyati masalalari inson uchun ham, postinson uchun ham turlicha hal etilishini ta'kidlaydi [12; 27]. Bu qarashlarni yonma-yon qo'yganda, ma'no hosil qilish ikki xavf orasida turganini ko'ramiz. Birinchi xavf ma'noni tashqi tizimga topshirishdir, ya'ni algoritm yoki platforma taklif qilgan tayyor maqsadlarga ergashish. Ikkinchi xavf ma'no izlashni umuman to'xtatishdir, chunki tinimsiz oqim refleksiya uchun vaqt qoldirmaydi. Har ikkala holatda ham ekzistensial javobgarlik shaxsdan olib tashlanmaydi, u faqat murakkablashadi. Shuning uchun ma'no muammosini "yo'qolgan narsani qaytarish" emas, "yangi sharoitda qayta yaratish" vazifasi sifatida tushunish ilmiy jihatdan aniqroq bo'lib ko'rinadi. Bu qobiliyat raqamli oqim sharoitida ayniqsa qadrli, chunki oqim odamga tayyor hikoyalarni tez va bepul taklif qiladi.

Ekzistensial manzaraning yana bir tomoni yolg'izlik, bo'shliq va tezkorlik bilan bog'liq. Virtual muloqot bir tomondan yolg'izlikni yengillashtirishini, ammo real muhitda inson o'zi bilan yolg'iz qolishini va elektron aloqa uzilsa, yolg'izlik kuchayadi. Inson "ekzistensial bo'shliq" va "internet-yolg'izlik" holatiga tushishi mumkin [10; 120]. Bu kuzatuv Baykabilova va G'aybullayevaning xulosasi bilan hamohang. Ularning ta'kidlashicha, ijtimoiy tarmoqlar aloqalar sonini oshirsa-da, sifatini yuzakilashtiradi va real hayotdagi ijtimoiy izolyatsiyani kuchaytirishi mumkin [1; 465]. Yevropalik tadqiqotchilar Mathé, Bauwens va Verstryngge yosh kattalar bilan o'tkazilgan fenomenologik tahlilda onlayn tezkorlik jozibasi bilan haqiqiy o'zini rivojlantirish talabi o'rtasidagi ziddiyatni ko'rsatadi va Kerkegor falsafasiga tayangan holda tezkorlik yuzakiligidan oshib o'tish zarurligini asoslaydi [15; 6252]. Petrova bilimlar jamiyati g'oyasi o'zini oqlamaganini, aksincha, zamonaviy jamiyat ko'proq axborot ifloslanishi, stress va ortiqcha yuklama jamiyati sifatida baholanayotganini yozadi. Uning iborasi bilan, "bilimlar jamiyati o'zining ideal ko'rinishida amalga oshmadi" [16; 33]. Bunga qo'shimcha ravishda, raqamli farovonlik qotib qolgan holat emas, balki o'zgaruvchan tuzilma sifatida tushunilishi kerakligi ham ta'kidlanadi [17; 932]. Bularning barchasi bitta xulosaga olib keladi: ma'noning yo'qolishi ko'pincha g'oyaviy inqiroz shaklida emas, kundalik charchoq, tarqoq e'tibor va tinimsiz tezlik ko'rinishida namoyon bo'ladi. Odam "hayotning ma'nosi nima?" deb so'ramaydi, u shunchaki so'rashga ulgurmaydi. Bu yerda yana bir nozik jihat bor: tezlikning o'zi ham ekzistensial tajribaga aylanadi. Tinimsiz keladigan xabarlar oqimida inson o'z hayotining o'tib borayotganini his qilish o'rniga faqat keyingi xabarni kutishga o'rganadi. Shu jihatdan ekzistensial tahlil falsafiy savolni qayta ovoz chiqarib aytishga, ya'ni sekinlashishga chaqiradi. Shu bois ma'no susayishining alomatlarini ko'pincha falsafiy inqirozda emas, kundalik odatlarda, ya'ni kechki vaqt, uyqudan oldingi ekran va tugamaydigan lentada izlash to'g'riroq bo'ladi.

To'rtinchi o'lchov mehnat va yutuq bilan bog'liq. Yevropalik mualliflar bu yerda eng aniq nazariy bazani taqdim etadi. Danaher va Nyholm avtomatlashtirish ish joyida "yutuq bo'shliqlari"ni yuzaga keltirishini ta'kidlab, yutuqni hayot ma'nosining tarkibiy qismi deb hisoblaydi: ularning fikricha, "yutuqsiz hayot yutuqli hayotga qaraganda kambag'alroq" bo'ladi [7; 230]. Bu tezisning ekzistensial ahamiyati shundaki, ma'no faqat ichki his emas, ko'zga ko'rinadigan, qadrli natijaga ham bog'liq. Agar algoritim asosiy ishni bajarib, inson faqat topshiriqni ijro etsa, shaxsning "buni men qildim" degan tuyg'usi zaiflashadi. Nyholm va Rütther xuddi shu asosda sun'iy intellekt bilan bog'liq "ma'nodorlik bo'shlig'i" xavfini muhokama qiladi hamda shaxsiy rivojlanish, ish va ijtimoiy munosabatlar sohalaridagi tadqiqotlarni umumlashtiradi [8; 1]. Ularning ishida muhim jihat shuki, ma'nodorlik masalasi sun'iy intellekt etikasida ko'pincha adolat yoki farovonlik tushunchalari orqali yoritilgani holda, alohida axiologik toifa sifatida ko'rilishi taklif etiladi [8; 1]. Muxtarova sun'iy intellekt masalasini insoniylik chegaralari, emotsional tajriba, erkin iroda va

axloqiy mas'uliyat tushunchalari bilan bog'lab, insoniy qadriyatlarga ta'sirni baholashda yangi paradigmalar zarurligini ko'rsatadi [3; 318]. Aliyev ham "ongli sun'iy intellekt" yaratishga qiziqish inson va mashina munosabatlarining yangi tamoyillarini hamda axloqiy me'yorlarni talab qilishini yozadi [2; 157]. Bu ishlarni qiyoslash mehnat va ijod hayot ma'nosining asosiy tayanchlaridan biri bo'lib qolayotgan bir paytda, sun'iy intellekt uning ikki tomonini, ya'ni "kim qildi?" va "nima uchun qildi?" savollarini bir vaqtda o'zgartiradi. Demak, mas'uliyat va yutuq masalasi hayot ma'nosi muammosidan ajratilmagan holda o'rganilishi kerak. Ma'no manbalarining zaiflashuvi esa mehnat bilan cheklanib qolmaydi. Agar ijod, o'rganish va munosabat ham tayyor algoritmik yechimlar bilan almashtirilsa, inson o'z mehnatining natijasida o'zini ko'rishga qiynaladi. Shuning uchun texnologiyani joriy qilishda uning insonga qanday yutuq imkonini qoldirishi ham o'lchanishi kerak.

Muhokama. Natijalarni qiyoslaganda uch xil yondashuv ko'zga tashlanadi. O'zbekiston olimlarining ishlarida urg'u asosan me'yoriy-axloqiy yechimlarga tushadi. Raqamli savodxonlik, kiberxavfsizlik siyosati, sun'iy intellekt uchun axloqiy me'yorlar va mediasavodxonlik [1; 465]. Bu yondashuv amaliy jihatdan foydali, biroq ma'no masalasini ko'pincha ijtimoiy xavflar ro'yxati ichida yoritadi. MDH mualliflari ko'proq antropologik va narrativ tahlilga moyil. Tulchinskiy "birinchi shaxsdagi hikoya" orqali shakllanadigan o'zlik va mas'uliyat nuqtai nazaridan, Ryaguzova individuallik konfiguratsiyasi orqali, Petrova esa insonning biologik va ijtimoiy-antropotexnik evolyutsiyasi orqali muammoga yondashadi [5; 302], [6; 320], [12; 25]. Yevropa tadqiqotlari esa hayot ma'nosini analitik axloqiy nazariya va Frankl ekzistensiallari orqali aniqroq formulalaydi [7; 227], [11; 654]. Bu uch yondashuv bir-birini istisno qilmaydi. Ular ma'no muammosining uch qatlamini ko'rsatadi: institutsional qatlam (nima tartibga solinishi kerak), antropologik qatlam (inson qanday o'zgaryapti) va normativ qatlam (nima uchun bu muhim). Frankl asosidagi erkinlik, mas'uliyat va noos triadasi bu qatlamlarni bog'lash uchun qulay tayanch beradi: erkinlik tanlash imkonini, mas'uliyat tanlovga egalik qilishni, noos esa ruhiy, ma'no izlovchi o'lchovni bildiradi [11; 654]. Raqamli muhit bu uch elementning har birini o'zgartiradi: tanlovni algoritmlar bilan cheklaydi yoki yengillashtiradi, mas'uliyatni tarqatib yuboradi, ruhiy o'lchovni esa tezlik va oqim bosimi ostida zaiflashtiradi. Shu ma'noda hayot ma'nosining ekzistensial talqini raqamli jamiyatni "yaxshi" yoki "yomon" deb baholashdan ko'ra, uning insonga qanday erkinlik, qanday mas'uliyat va qanday ma'no imkoniyati taklif qilayotganini ko'rsatishga qaratilgan bo'lishi kerak. Bu uch qatlam tahlilni bir mintaqaning cheklangan qarashlaridan chiqarib, mavzuni yaxlit ko'rish imkonini beradi. Mintaqalar orasidagi farq ba'zan uslubiy emas, muallifning kimga murojaat qilishiga ham bog'liq: amaliyotchiga mo'ljallangan matn yechim taklif qiladi, falsafiy matn esa savolni chuqurlashtiradi. Mintaqalararo qiyos shu ma'noda bir-birini to'ldiruvchi bo'lib chiqadi va tadqiqotning asosiy metodologik natijalaridan biri hisoblanadi.

Munozaraning muhim nuqtalaridan biri “nima uchun?” savolining o‘rnidir. Garshin zamonaviy fan-texnika taraqqiyotining ziddiyatlarini tahlil qilib, bir paradoksni qayd etadi. Insoniyat “qanday qilish”ni juda yaxshi o‘rgandi, lekin “aniq shakllantira olmadi, nima uchun buni qilish kerak” [18; 66]. Bu jumla ekzistensial muammoning ildizini ochib beradi: texnik imkoniyat ma’no o‘rnini bosmaydi. Xuddi shu muallif raqamli muhitda odam tobora mexanistik bo‘lib, ijodiy fikrlashga kamroq qodir bo‘layotganini yozadi [18; 67], bu esa ma’no izlash qobiliyatining susayishi haqidagi xavotirlarni kuchaytiradi. Petrova ham shu tashvishni evolyutsion nuqtai nazardan bildiradi uning ta’kidlashicha, raqamli muhit bilan doimiy o‘zaro ta’sir tafakkur, xotira va xulq-atvorni o‘zgartirishi mumkin, eng katta xavf esa inson tabiatining dehumanizatsiyaga, ya’ni insonning insoniylikdan chiqib ketishiga olib keladigan o‘zgarishidir [12; 31]. Bunday vaziyatda falsafa qanday rol o‘ynaydi? Mukin va Plyasunova falsafaning raqamli davrdagi asosiy vazifalaridan birini yangi jarayonlarni izohlashda ko‘radi, ularning ta’biri bilan aytganda, bu jarayonlar “insoniy mavjudlik tushunchasining o‘zida” sodir bo‘lmoqda [19; 78]. Appolonova esa Yevropada shakllangan ekzistensial media tadqiqotlari (Lagerkvist maktabi) mediani faqat aloqa kanali emas, zamonaviy insonning mavjudlik muhiti va usuli sifatida o‘rganishini, uning markaziy savoli “raqamli davrda inson bo‘lish nimani anglatadi?” ekanini ko‘rsatadi [20; 644]. Bu yondashuv ayniqsa foydali, chunki u texnologiyani tashqaridan baholamaydi, balki uning ichida yashayotgan inson tajribasidan boshlaydi. Ekzistensial talqin shu jihati bilan texnologik determinizmga ham, texnofobiya ham qarshi turadi. U texnologiyani taqdir emas, inson mas’uliyati ostidagi muhit deb biladi, mas’uliyat esa ma’no masalasining ajralmas qismidir. Shu sababli falsafiy tahlil texnologik loyihalarning oxirgi bosqichida emas, ularni rejalashtirish bosqichida ham ishtirok etishi kerak. Aks holda “nima uchun?” savoli har doim “qanday?” savolidan keyin, ba’zan esa hech qachon berilmaydi.

Ushbu xulosalar O‘zbekiston sharoiti uchun ham amaliy ahamiyatga ega. Raqamli davlat xizmatlari, elektron ta’lim va sun’iy intellekt vositalari tez joriy etilayotgan bir paytda, “Raqamli O‘zbekiston – 2030” kabi hujjatlarga insonning ma’naviy va ekzistensial barqarorligini hisobga oladigan ko‘rsatkichlarni kiritish mantiqan to‘g‘ri bo‘lardi [1; 464]. Bunda ta’lim tizimi muhim rol o‘ynashi mumkin. Talabalar uchun tanqidiy fikrlash va mediasavodxonlik dasturlari bilan bir qatorda, sekin o‘qish, mulohaza yuritish va o‘z qadriyatlari haqida yozma fikr bildirish ko‘nikmalarini rivojlantiradigan mashg‘ulotlar zarur, chunki refleksiyaga ajratilgan vaqt ma’no hosil bo‘lishining birinchi sharti hisoblanadi [5; 308]. Raqamli savodxonlik dasturlari faqat texnik ko‘nikmalarni emas, ma’no bilan bog‘liq savollarni ham qamrab olsa, ularning ta’siri chuqurroq bo‘lishi mumkin. Shu bilan birga, muhokamada qarama-qarshi fikrni ham inobatga olish kerak. Ba’zi mualliflar texnologiyaga nisbatan optimistik virtual dunyoda ham to‘laqonli hayot kechirish mumkinligi haqidagi tezis [9; 7] yoki texnologiyalar hayot ma’nosini o‘zi bekor qilmasligi haqidagi

fikr [14; 17] shunday qarashlardandir. Ular e'tiborga loyiq, ammo ehtiyotkorlik bilan qabul qilinishi kerak, chunki ma'noning ijtimoiy va tanaviy asoslarini kamsitib qo'yishi mumkin. Tadqiqotlar virtual muloqotda haqiqiy do'stlik va sevgi ba'zan faqat simulyatsiya shaklida qolishi xavfini ko'rsatadi [10; 120]. Bu qarama-qarshilik hozircha hal etilmagan va ilmiy jihatdan ochiq turibdi. Tadqiqotning cheklovi ham bor tahlil nazariy manbalarga tayanadi, o'zbek yoshlarining tajribasi bo'yicha empirik ma'lumot esa yo'q. Shu sababli kelgusida sifat (chuqur intervyu) va miqdor (so'rovnoma) usullarini birlashtirgan tadqiqotlar o'tkazish maqsadga muvofiq. Faqat shundagina nazariy talqin real hayotdagi ma'no tajribalari bilan sinab ko'rilishi mumkin. Bunday yondashuv kelgusi o'qituvchilar va talabalarga texnologiyadan foydalanishni ongli tanlov sifatida ko'rishga yordam beradi, tanlov esa ekzistensial mas'uliyatning boshlanish nuqtasidir. Bu yo'nalishda O'zbekiston o'z tajribasini shakllantirish imkoniyatiga ega.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, raqamli jamiyatda inson hayoti ma'nosi muammosini ekzistensial falsafaning yangi sharoitdagi davomi sifatida ko'rish mumkin. Tahlil manbalar to'rtta asosiy natijani beradi. Birinchidan, raqamli muhit hayot ma'nosini o'z-o'zidan yo'q qilmaydi, u ma'no paydo bo'ladigan sharoitni o'zgartiradi. Virtual va real orasidagi chegarani xiralashtiradi, mavjudlik hissini ko'rinishga bog'laydi. Ikkinchidan, sub'ektivlik saqlanib qolsa-da, u algoritmik tasdiq, raqamli egizak va tezkor reaksiyalar bosimi ostida qoladi. Uchinchidan, ma'no hosil qilish vazifasi tobora shaxsning ongli tanlovi va mas'uliyatiga o'tmoqda, chunki "nima uchun?" degan savolga tayyor javob yo'q. To'rtinchidan, mehnat va yutuq bilan bog'liq ma'no manbalari sun'iy intellekt ta'sirida zaiflashishi mumkin va ular uchun muqobil manbalar, ya'ni ijtimoiy hamkorlik, ijod va chuqur munosabatlar izlanishi kerak. Erkinlik, mas'uliyat va noos triadasi bu jarayonni tahlil qilish uchun samarali nazariy sxema bo'lib xizmat qiladi. Amaliy jihatdan bu xulosalar ta'lim, media siyosati va raqamli islohotlarni rejalashtirishda insonning ma'naviy barqarorligini alohida ko'rsatkich sifatida hisobga olishni taqozo etadi. Kelgusi tadqiqotlar uchun ikki yo'nalish istiqbolli ko'rinadi. Birinchisi, o'zbek tili va madaniy kontekstida ma'no tajribalarini empirik o'rganish. Ikkinchisi, Markaziy Osiyo mutafakkirlari, xususan tasavvuf va jadidchilik merosidagi ma'no g'oyalarini zamonaviy raqamli muammolar bilan solishtirish. Chunki hayot ma'nosi haqidagi savol yangi emas; yangi bo'lgan narsa uning ekran, tezlik va algoritm orasida berilishidir. Shu sababli falsafaning vazifasi bu savolni texnologiya shovqinida ham eshitilari qilib turishdir. Ish natijalari nazariy jihatdan ham ahamiyatli, chunki turli mintaqalardagi mualliflarning qarashlarini yagona ekzistensial sxemada solishtirish mumkinligini ko'rsatdi. Shu bilan birga, ular hayot ma'nosi haqidagi munozaraga o'zbek tilida ilmiy asos qo'shadi. Bu esa bugungi va ertangi avlod uchun ham dolzarb vazifa bo'lib qolaveradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Baykabilova P.A., G'aybullayeva M.H. Raqamlashtirilgan jamiyatda inson muammosi va yechimlari // Worldview horizons of artificial intelligence development: xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. ORIENS. 2025. № 5 (24). B. 462–467. DOI: 10.24412/2181-1784-2025-24-462-467.
2. Aliyev B. Sun'iy intellekt, ong va til muammosi // ORIENS. 2025. № 5 (24). B. 157–169. DOI: 10.24412/2181-1784-2025-24-157-169.
3. Muxtarova T. Sun'iy intellektning falsafiy-axloqiy muammolari // ORIENS. 2025. № 5 (24). B. 318–324. DOI: 10.24412/2181-1784-2025-24-318-324.
4. Tulishov G'.R. Raqamli transformatsiyaning falsafiy talqini va uning jamiyat rivojiga ta'siri // Golden Brain. 2025. Vol. 3, № 17. B. 107–112. DOI: 10.5281/zenodo.17664935.
5. Тульчинский Г.Л. Homo digitalis и самосознание: трансформация, вызовы и запрос на уникальную самость // Вестник Пермского университета. Философия. Психология. Социология. 2021. Вып. 3. С. 302–311. DOI: 10.17072/2078-7898/2021-3-302-311.
6. Рягузова Е.В. Homo Digitalis: запрос на новую конфигурацию индивидуальности // Известия Саратовского университета. Новая серия. Серия: Философия. Психология. Педагогика. 2021. Т. 21, вып. 3. С. 320–325. DOI: 10.18500/1819-7671-2021-21-3-320-325.
7. Danaher J., Nyholm S. Automation, work and the achievement gap // AI and Ethics. 2021. Vol. 1, № 3. P. 227–237. DOI: 10.1007/s43681-020-00028-x.
8. Nyholm S., Rüther M. Meaning in life in AI ethics — some trends and perspectives // Philosophy & Technology. 2023. Vol. 36, № 2, Art. 20. P. 1–24. DOI: 10.1007/s13347-023-00620-z.
9. Lifanov S.A., Belov V.N., Lifanova T.Yu., Karabayeva A.G. Conceptualization of virtual reality in the history of philosophy: introduction to world-virtual analysis // Journal of Philosophy, Culture and Political Science. 2023. № 4 (86). P. 4–13. DOI: 10.26577/jpcp.2023.v.86.i4.01.
10. Сооронбаева Ч.К., Имашова А.А. Интерпретация концепта Homo Informaticus в философском ключе // Вестник КРСУ. 2025. Т. 25, № 10. С. 116–122. DOI: 10.36979/1694-500X-2025-25-10-116-122.
11. Nguyen Q., Himmelsbach J., Bertel D., Zechner O., Tscheligi M. What is meaningful human-computer interaction? Understanding freedom, responsibility, and noos in HCI based on Viktor Frankl's existential philosophy // DIS '22: Designing Interactive Systems Conference. New York: ACM, 2022. P. 654–665. DOI: 10.1145/3532106.3533484.
12. Петрова Е.В. Homo informaticus: биологическая и социоантропотехническая эволюция // Гуманитарный вектор. 2022. Т. 17, № 2. С. 25–34. DOI: 10.21209/1996-7853-2022-17-2-25-34.

13. Gulevataya A.N., Penner R.V. Language of existential experience of a person in the digital age // *Galaktika Media: Journal of Media Studies*. 2023. Vol. 5, № 1. P. 179–195. DOI: 10.46539/gmd.v5i1.324.
14. Киличбаева Д.Р. Вопрос смысла жизни в условиях технологической цивилизации XXI века (обзор литературы) // *International Scientific Journal: Learning and Teaching*. 2025. Vol. 2, № 8. С. 17–23. DOI: 10.5281/zenodo.18000071.
15. Mathé J.J., Bauwens J., Verstrynge K. Being and becoming in the culture of immediacy: an existential-ethical approach // *New Media & Society*. 2025. Vol. 27, № 11. P. 6252–6272. DOI: 10.1177/14614448241267004.
16. Петрова Е.В. Образ информационного общества в культуре: оптимизм сменяется пессимизмом? // *Вопросы философии*. 2021. № 8. С. 25–35.
17. Vanden Abeele M.M.P. Digital wellbeing as a dynamic construct // *Communication Theory*. 2021. Vol. 31, № 4. P. 932–955. DOI: 10.1093/ct/qtaa024.
18. Гаршин Н.А. Антропологический аспект феномена «кризис» в контексте вызовов современной науки // *Вестник ВГУ. Серия: Философия*. 2025. № 3. С. 65–68.
19. Мукин В.А., Плясунова Е.С. Философия в условиях цифровизации общества // *Вестник Тверского государственного университета. Серия «Философия»*. 2024. № 1 (67). С. 76–84. DOI: 10.26456/vtphilos/2024.1.076.
20. Appolonova Yu.S. Existential media studies: a new perspective on human existence in the digital environment // *RUDN Journal of Studies in Literature and Culture*. 2025. Vol. 30, № 3. P. 644–654. DOI: 10.22363/2312-9220-2025-30-3-644-654.